

Autoreferat

1. **Imię i nazwisko:** Dominika Joanna Dzwonkowska
2. **Posiadane dyplomy, stopnie naukowe lub artystyczne – z podaniem podmiotu nadającego stopień, roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej**

2009/2010 – studia podyplomowe *Informatyka i zarządzanie w ochronie środowiska* na Politechnice Warszawskiej

2005-2010 – studia doktoranckie na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie filozofii uzyskano w 2011 roku na podstawie rozprawy zatytułowanej „Rola nauk przyrodniczych w uprawianiu filozofii klasycznej w ujęciu K. Kłósaka i S. Kamińskiego” (promotor: prof. dr hab. Paweł Mazanka, recenzenci: prof. dr hab. Edmund Morawiec, prof. dr hab. Zbigniew Hajduk)

2002-2006 – Studia magisterskie na kierunku Ochrona Środowiska na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie – **studia ukończone z wyróżnieniem**. Magisterium z ochrony środowiska otrzymane w Warszawie (UKSW) na podstawie pracy: „Hansa Jonasa koncepcja człowieka”

2000-2005 – Studia magisterskie na kierunku Filozofia na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie – **studia ukończone z wyróżnieniem**. Magisterium z filozofii otrzymane w Warszawie (UKSW) na podstawie pracy: „Koncepcja duszy u Platona”

3. **Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych lub artystycznych**

od 2020 – praca w Instytucie Filozofii na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej UKSW w Warszawie, na stanowisku adiunkta

2008-2019 – praca w Instytucie Ekologii i Bioetyki na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej UKSW w Warszawie, na stanowiskach: instruktora, asystenta (od 2009), adiunkta (od 2011)

4. Omówienie osiągnięć, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 Ustawy

W wykazie dorobku naukowego, po uzyskaniu stopnia doktora nauk, zamieściłam 2 monografie naukowe, redakcję 1 monografii wieloautorskiej, redakcję tomu czasopisma „Ethics in Progress”, poświęconego zagadnieniom etyki środowiskowej, 15 artykułów naukowych, opublikowanych w recenzowanych czasopismach oraz 12 rozdziałów w monografiach wieloautorskich. Ponadto w tym okresie zaprezentowałam 40 referatów na konferencjach naukowych, sympozjach, seminariach i wykładach otwartych (w tym 17 na uczelniach zagranicznych) oraz realizowałam projekty badawcze, w tym grant przyznany ze środków NCN oraz Bednarowski Trust.

Przez cały okres mojej pracy badawczej, po uzyskaniu stopnia doktora, podejmowałam próby wyjaśnienia szczegółowych zagadnień związanych z relacją człowiek-środowisko naturalne. Stąd w mojej działalności badawczej można wyróżnić trzy główne obszary: 1. etyka cnót środowiskowych; 2. etyczny wymiar techniki; 3. etyczny wymiar relacji człowiek-zwierzę.

4.1. Etyka cnót środowiskowych

Etyka cnót środowiskowych jest tym obszarem, w którym usytuowane są moje najbardziej znaczące osiągnięcia naukowe. Punktem wyjścia dla badań, było przyjęcie założenia, że sprawności moralne odgrywają kluczową rolę, w realizowaniu powinności wobec środowiska naturalnego. Mimo, że dominująca w etyce współczesnej argumentacja deontologiczna lub konsekwencjonalistyczna może być bardzo skuteczna, dostrzegam deficyt w dyskusji z zakresu etyki środowiskowej, określanej jako szeroko rozumiana refleksja moralna nad zobowiązaniami człowieka wobec środowiska naturalnego. Sama refleksja nad tym, czy czyn jest dobry czy zły, bądź czy jego konsekwencje są moralnie dobre lub złe, nie wyczerpuje problematyki etycznej, a przede wszystkim prowadzi do pominięcia roli podmiotu moralnego w działaniach. Odpowiedzią na ten deficyt jest etyka cnót, która od lat 50. XX wieku przeżywa renesans, a od lat 80. jest przedmiotem zainteresowania etyków środowiskowych. Doprowadziło to do powstania nowego obszaru badawczego, mianowicie etyki cnót środowiskowych, która stała się przedmiotem moich badań.

Mój dorobek, w zakresie wspomnianego obszaru, najpełniej ukazuje monografia naukowa pt. *Etyka cnót środowiskowych* [wydawnictwo naukowe UKSW, 2019]. Punktem wyjścia, do przeprowadzonych w niej analiz, jest rozpoznanie roli cnót środowiskowych w

realizowaniu powinności moralnej człowieka wobec środowiska naturalnego. Punktem dojścia jest przedstawienie zarysu autorskiej koncepcji etyki cnót środowiskowych, która podkreśla znaczenie uniwersalizmu cnót oraz ich praktycznego i pozytywnego charakteru. Monografia uzupełnia dotychczasowe badania na temat powinności wobec środowiska naturalnego o wymiar aretologiczny, zwracając uwagę na znaczenie sprawności moralnych w ochronie środowiska. W ten sposób poszerza dotychczasowe dyskusje etyczne, dotyczące głównie czynu moralnego, o analizę charakteru moralnego.

We wspomnianej monografii realizuję dwa główne cele mojej pracy badawczej. Po pierwsze, prezentuję obszerne wprowadzenie do zagadnienia etyki cnót środowiskowych. Jest to stosunkowo młoda dyscyplina, dobrze opracowana w literaturze anglojęzycznej z zakresu etyki środowiskowej, ale nieobecna w polskich publikacjach naukowych. Dlatego, w dwóch pierwszych częściach monografii, przedstawiam efekt moich prac porządkujących wiedzę w tej subdyscyplinie. Po drugie, poszerzam dotychczasowe dyskusje o oryginalny wkład, proponując zarys autorskiej koncepcji etyki cnót środowiskowych, która jest oparta na założeniu o uniwersalistycznym, pozytywnym i praktycznym wymiarze cnót. Dodatkowo proponuję korektę postulatów, używania terminologii aretologicznej w etyce środowiskowej, wysuniętego przez Louke van Wensveen. Zwracam tutaj uwagę na praktyczny wymiar cnót i konieczność poszerzenia języka cnót, o terminy uwzględniające sferę *praxis*.

W pierwszej części monografii zarysowałam tło dla dalszych analiz. Przede wszystkim wskazuję, w jaki sposób renesans etyki cnót, ujawniający się we współczesnych dyskusjach, wpłynął na analizę kryzysu ekologicznego. Przedstawiam porządkującą analizę etyki cnót środowiskowych, w której ukazuję historię rozwoju dyskusji, główne zagadnienia, przedstawiciele oraz słabości proponowanych rozwiązań. Szczególną uwagę poświęciłam tzw. postulatowi języka cnót, wysuniętemu przez Louke van Wensveen, ponieważ w ostatniej części swojej książki proponuję jego korektę. Ów postulat jest związany z propozycją uwzględniania terminów „cnota środowiskowa” i „wada środowiskowa” w analizach powinności moralnych wobec środowiska. Publikacje wspomnianej autorki zawierają prezentację specyfiki języka używanego w etyce cnót środowiskowych, którą poddaję krytycznej analizie w tej części monografii.

Ponadto, w pierwszej części monografii, podejmuję próbę uporządkowania sposobu rozumienia wybranych terminów specjalistycznych, używanych w ramach etyki środowiskowej oraz etyki cnót środowiskowych. Podjęłam się tego zadania ze względu na zamienne używanie terminów o różnym znaczeniu (np. „ekologiczny” i „środowiskowy”) oraz brak konsekwencji w używaniu terminów specjalistycznych (np. „antropocentryzm”). Ponadto,

do polskich dyskusji filozoficznych, wprowadziłam takie terminy jak cnota/wada środowiskowa czy etyka cnót środowiskowych. Według mojej wiedzy nikt z polskich filozofów nie zajmował się zagadnieniami etyki cnót środowiskowych, chociaż w literaturze specjalistycznej zadawano pytanie: czy etyka cnót może odpowiadać na wyzwania środowiskowe?

Drugą część monografii otwiera analiza, dotychczasowej dyskusji na temat etyki cnót środowiskowych, wynikająca z pytania, które z opisywanych w literaturze propozycji mogą stanowić samodzielną koncepcję filozoficzną, a które taką koncepcją nie są. Odpowiedzią, na to pytanie, jest autorska typologia etyk cnót środowiskowych. W dotychczasowych dyskusjach pojawiło się wiele propozycji systematyzacji etyk cnót środowiskowych. W wyniku dokonanej analizy wyodrębniłam jej trzy typy, które stanowią samodzielne ujęcia zagadnienia aretologii środowiskowej. Są to: 1. klasyczna koncepcja etyki cnót środowiskowych; 2. naturalistyczna, teleologiczna i pluralistyczna koncepcja etyki cnót środowiskowych; 3. narracyjna koncepcja etyki cnót środowiskowych. Aby uporządkować dyskusję i przedstawić tak różne propozycje, posługuję się następującym schematem: najpierw prezentuję założenia danej koncepcji, a następnie przedstawiam sposób rozumienia cnót środowiskowych i wymieniam najważniejsze cnoty, uwzględnione w danej koncepcji. Uporządkowanie dyskusji, rozproszonej w różnych publikacjach, jest moim autorskim wkładem w analizie omawianej dyscypliny.

Pierwszy typ koncepcji etyki środowiskowej upatruję w propozycji Henry'ego Davida Thoreau. Nazwałam ją „klasyczną” ze względu na rolę, jaką jej autor odegrał w kształtowaniu późniejszych dyskusji wokół etyki cnót środowiskowych. Chociaż Thoreau jest raczej literatem i nie pisał prac filozoficznych, ale zainspirował wielu przedstawicieli etyki środowiskowej i ma ogromny wkład w rozwój myśli ekologicznej w filozofii. Uporządkowanie jego poglądów było sporym wyzwaniem. Nie bez znaczenia jest tutaj wkład Philipa Cafaro, który zinterpretował myśl Thoreau w kontekście etyki cnót środowiskowych. W rozdziale czwartym analizuję dorobek Thoreau z perspektywy trzech nurtów filozoficznych i literackich, które wpłynęły na specyfikę jego etyki cnót środowiskowych. Przede wszystkim, widoczne są inspiracje charakterystyczne dla nurtu myślowego, w którym tworzył, tj. dla transcendentalizmu amerykańskiego. Ten nurt filozoficzno-literacki odegrał ogromną rolę w zwróceniu uwagi na aksjologiczny wymiar przyrody. W monografii wskazuję, jak ten kierunek wpłynął na zainteresowanie Thoreau środowiskiem i na docenienie jego walorów, a także uwydatniam jego

¹J. Jaśtał, *Etyka cnót wobec wyzwań etyki środowiskowej: spór o granice naturalistycznego dyskursu etycznego*, „Diametros”, nr 9 (2006), s. 34–50.

analizowanie przyrody w duchu myśli romantycznej oraz nieco kaznodziejski styl jego pism (charakterystyczny dla przedstawicieli transcendentalizmu). W pismach tych widoczne są także wpływy filozofii Stagiryty, wyrażające się w nieustannym dążeniu wspomnianego autora do docenienia cnoty jako formy rozwoju osobowego. Ostateczny kształt jego dzieła i sposób rozumienia etyki cnót środowiskowych uwarunkowany jest inspiracjami dalekowschodnimi, płynącymi głównie z *Bhagawadgity*. Ta hinduska epopeja wpłynęła na ascetyczny charakter cnoty umiarkowania w ujęciu Thoreau oraz na interpretowanie celu życia człowieka, jako sposobu realizowania własnej walki dobra ze złem.

Drugą koncepcję nazwałam naturalistyczną, teleologiczną i pluralistyczną etyką cnót środowiskowych, ponieważ moim zdaniem, są to najważniejsze cechy, definiujące ujęcie zaproponowane przez Ronalda Sandlera. W monografii wskazuję w jaki sposób, przyjęcie za Philippą Foot i Rosalindą Hurthouse naturalistycznej koncepcji dobra, wpłynęło na jego sposób definiowania. W tym ujęciu, dobro właściwe danej formie życia, jest punktem wyjścia dla dyskusji nad rozumieniem dobra w etyce. W ramach naturalistycznej koncepcji dobra podkreśla się, że dobre życie oznacza również realizowanie celów biologicznych. Stanowisko naturalistyczne może być kontrowersyjne, stąd w dalszej części pracy pokazuję, jak Ronald Sandler odpowiada na zarzuty upraszczania koncepcji etyki cnót, poprzez wprowadzenie kategorii pluralizmu i odwołanie się do teleologicznego wymiaru etyki cnót. Według niego, eudajmonistyczny charakter etyki cnót nie zawęża rozumienia dobra, do dobra w sensie biologicznym, a podkreślenie pluralizmu cnót jest odpowiedzią na zarzut egoizmu, wysuwany w literaturze przedmiotu wobec etyk eudajmonistycznych. Otóż pluralistyczne rozumienie etyki cnót środowiskowych zakłada, iż podmiot moralny realizuje dobro moralne, zarówno poprzez dążenie do celów, służących jego eudajmonii, jak i celów, służących dobrostanowi innych bytów.

Trzecia koncepcja obecna w literaturze przedmiotu, to koncepcja narracyjnej etyki cnót środowiskowych autorstwa Briana Treanora. W pracy wskazuję, jak ujęcie narracyjne wpływa na świadome rozwijanie charakteru moralnego i dążenie do osobistej przemiany. Narracja, w tym również wielkie narracje, kieruje człowieka ku praktykowaniu cnót i rozwojowi osobowemu. Narracja ma tę przewagę nad innymi formami, zachęcającymi do praktykowania cnoty, że przekazuje swoje przesłanie za pomocą obrazów, dokładniej mówiąc, za pomocą mitów i metafor. Mit tworzy obrazy, określające daną kulturę, jednocześnie w subtelny sposób pokazuje wzorce cenione w danej tradycji, a to one wskazują na typowe dla danej kultury cnoty. Wyzwaniem dla narracyjnej etyki cnót środowiskowych jest relatywizm, wynikający z utraty wielkich narracji i niezdolności do stworzenia uniwersalnej narracji. Ten postulat Treanora,

zainspirował mnie do zwrócenia uwagi na uniwersalistyczny wymiar cnót środowiskowych i jego rolę w przewyciężeniu relatywizmu moralnego.

W trzeciej części monografii bronię dwóch tez, które są *novum* w etyce cnót środowiskowych:

1. Etyka cnót środowiskowych powinna uwzględniać uniwersalistyczną, pozytywną i praktyczną naturę cnót;
2. Praktyczny wymiar cnót wymaga dostosowania pojęć filozoficznych do praktycznego charakteru cnoty. Konieczne jest poszerzenie języka cnót o pojęcia filozoficzne uwzględniające sferę *praxis*.

W tej części monografii, wychodzę od wykazania pewnych słabości, w dotychczasowych etykach cnót środowiskowych i od postulatu stworzenia etyki, która uwzględnia uniwersalistyczny, praktyczny i pozytywny charakter cnót środowiskowych. Prezentuję uniwersalistyczny wymiar cnót, na tle wcześniejszych dyskusji na temat uniwersalizmu, zarówno w etyce ogólnej, jak i w etyce środowiskowej, wskazując na podobieństwa i różnice w sposobie postrzegania tej koncepcji. Definiuję uniwersalistyczny wymiar cnót, jako pogląd, w ramach którego zakłada się takie samo rozumienie istoty cnót, a także te same cnoty, w odmiennych tradycjach kulturowych, uznaje się za istotne. Twierdzenie o uniwersalizmie cnót opieram na założeniu stałości natury ludzkiej, która sprawia, że w różnych epokach i kulturach istotne są te same cnoty i wartości, służące realizowaniu dobra. Oczywiście zmienia się sfera obyczajowa, ale istota cnót i wartości jest taka sama. Tezę tę uzasadniam na gruncie poglądów Johna Finnisa, który twierdzi, że funkcjonowanie grup społecznych, społeczeństw, a nawet wspólnot międzynarodowych opiera się na takim samym rozumieniu wartości. Jego poglądy aplikuję do koncepcji cnót środowiskowych i odwołuję się do roli narracji, we wzmacnianiu uniwersalnych wzorców moralnych. W monografii odwołuję się również do badań empirycznych (Shaloma Schwartza), które pokazują uniwersalny wymiar wartości i cnót. W tej części pracy uzasadniam tezę, że cnoty są ponadkonfesyjnym, ponadnarodowościowym fundamentem budowania platformy porozumienia różnych kultur i tradycji. Twierdzę, że cnoty środowiskowe mogą odegrać w tym obszarze szczególną rolę ze względu na globalny problem, jakim są kwestie ekologiczne. Przewyciężenie tego globalnego problemu, wymaga podkreślania uniwersalnego wymiaru cnót i wspólnych działań. Podkreślając praktyczny wymiar cnót środowiskowych, omawiam przykłady wypracowania wspólnych katalogów wartości i cnót, w imię większego dobra (np. Karta Ziemi czy programy wychowania w cnotach w Australii i Nowej Zelandii).

W moich analizach przedstawiam również argumenty za pozytywnym charakterem cnót, który dostarcza człowiekowi bodźca do zmiany własnych zachowań i dążenia do dobra moralnego. Tego typu ujęcie jest odmienne, od dominującej w etyce środowiskowej negatywnej narracji, której filozoficznych źródeł dopatruję się w heurystyce strachu Hansa Jonasa. W monografii prezentuję filozoficzne argumenty o znaczeniu pozytywnych bodźców w zachęcaniu do działania, odwołując się do tradycji filozoficznej (np. D. Hume), jak również do współczesnych dyskusji (np. M. Coeckelbergh). Przedstawiam także przykładowe badania psychologiczne, które pokazują, że retoryka strachu nie zachęca człowieka do działania. Negatywne bodźce, bądź zniechęcają do działania, bądź są mniej efektywne w zachęcaniu do wprowadzenia trwałej zmiany w postawach ludzkich. Na tak zarysowanym tle prezentuję pozytywny charakter cnót środowiskowych, które odzwierciedlają ideał moralny, do jakiego człowiek chce dążyć. Tym samym wyzwalają one pozytywne bodźce, które stymulują do działania bardziej efektywnie niż powszechna obecnie retoryka strachu.

Trzecią kluczową cechą cnót środowiskowych jest ich praktyczny charakter. Wychodzę tu od analizy wypowiedzi współczesnych etyków cnót na ten temat. Łączy je przekonanie, że „człowiek jest tym, co robi”. Cnoty są doskonałym przykładem tego stwierdzenia, bowiem o ich istnieniu wiadomo dopiero, gdy są wprowadzane w czyn. Skoncentrowanie się na praktycznym wymiarze cnót, skłoniło mnie do przedstawienia moich poglądów na temat edukacji moralnej. W monografii podkreślam, jak wielką rolę może odegrać narracja, w efektywnym wprowadzaniu sprawności moralnej do działalności wychowawczej zarówno w edukacji formalnej, jak i nieformalnej. Dodatkowo zaznaczam, że przyszły kierunek rozwoju etyki cnót środowiskowych dostrzegam właśnie w obszarze edukacji moralnej. Wskazuję w monografii, że uświadomienie sobie uniwersalistycznego i pozytywnego charakteru cnót, pozwala uczynić taką edukację bardziej skuteczną niż dotychczasowe programy.

Analiza praktycznego wymiaru cnót skłoniła mnie do refleksji nad językiem używanym w dyskusjach o cnotach środowiskowych. W monografii odnoszę się krytycznie do postulatu van Wensveen, która zaproponowała, aby przywrócić tzw. język cnót do etyki środowiskowej poprzez nazywanie sprawności moralnych cnotami środowiskowymi lub wadami środowiskowymi. Van Wensveen bardzo krytycznie odniosła się do używania terminów „kompetencje moralne” czy „umiejętności” w miejsce terminologii aretologicznej. Z jednej strony, jej postulat odegrał dużą rolę w rozwoju dyscypliny, a przede wszystkim skierował uwagę etyków środowiskowych na zagadnienia aretologiczne. Jednak, jak wskazuję w monografii, odwrócił uwagę od praktycznego wymiaru cnót. W monografii argumentuję na rzecz rewizji postulatu van Wensveen i uwzględnienie propozycji Marka Coeckelbergha, aby

włączyć do debaty etyki cnót środowiskowych pojęcia „umiejętności środowiskowych” i „kompetencji środowiskowych”. Ta terminologia pozwala pełniej ująć praktyczny wymiar cnót, gdyż przede wszystkim odnosi się do szeregu czynności skierowanych na ochronę środowiska, które mają wymiar moralny i mogą być interpretowane w kategoriach aretologicznych.

Oprócz przedstawionej monografii, poszczególne zagadnienia z zakresu etyki cnót środowiskowych były przedmiotem moich analiz prezentowanych w artykułach. W latach 2017-2018 realizowałam projekt badawczy „Problem zakresu refleksji moralnej w etyce cnót środowiskowych Ronalda Sandlera” (NCN, 2017/01/X/HS1/01491). W ramach projektu odbyłam staż naukowy na uniwersytecie Northeastern w Bostonie, gdzie miałam możliwość współpracy z Ronaldem Sandlerem. Celem moich badań była odpowiedź na pytanie o zakres refleksji w etyce cnót środowiskowych Ronalda Sandlera. Punktem wyjścia, dla dalszych analiz, było zwrócenie uwagi na to, że etyka cnót i etyka środowiskowa zawierają różne poglądy na temat antropocentryzmu. Otóż, zdaniem Jacka Jaśtala, etyka cnót, wywodząca się od Arystotelesa „jest tak skrajnie antropocentryczna, że wyróżnia się tym nawet w całej antropocentrycznej tradycji antycznej.”² Z kolei etyka środowiskowa jest z założenia anti-antropocentryczna. Zdaniem Bena Minteera³ artykuł *The Historical Roots of Our Ecologic Crisis*⁴ skierował dyskusję etyki środowiskowej ku krytyce antropocentryzmu, czyniąc z niego głównego winowajcę kryzysu ekologicznego. Zawarte w artykule tezy nadały anti-antropocentryczny ton dyskusjom etyki środowiskowej w latach 70. i 80. XX wieku, czyniąc krytykę antropocentryzmu ważnym elementem dyskusji. Od strony teoretycznej, interesujące jest to, jak te opozycyjne stanowiska wobec antropocentryzmu wpływają na etykę cnót środowiskowych, która powstała na styku tych dwóch dyscyplin.

Moją pracę, nad realizacją projektu, rozpoczęłam od uporządkowania chaosu terminologicznego w odniesieniu do terminu „antropocentryzm”. Wyróżniłam trzy główne rodzaje antropocentryzmu, używanego w dyskusjach z zakresu etyki środowiskowej: 1. antropocentryzm ontologiczny; 2. antropocentryzm epistemologiczny; 3. antropocentryzm etyczny. Dodatkowo przeanalizowałam twierdzenie, że każda etyka eudajmonistyczna jest antropocentryczna, a czasami wręcz egoistyczna ze względu na dążenie do szczęścia podmiotu moralnego (Christine Swanton, Julia Annas, Thomas Hurka). W moich badaniach wykazałam,

²Ibid.

³B. A. Minteer, *Anthropocentrism*, w: J. Baird Callicott, Robert Frodeman (red.), „Encyclopedia of Environmental Ethics and Philosophy”, Macmillan Reference USA, Farmington Hills 2008, s. 58.

⁴L. White, „Science”, 155 (1967), s. 1203–1207.

że żadne z powyższych stanowisk nie ogranicza możliwości wypracowania nieantropocentrycznej etyki cnót środowiskowych. Przykładem może być naturalistyczna, pluralistyczna i teleologiczna etyka cnót środowiskowych Ronalda Sandlera. Sandler, odpowiadając na zarzuty, dotyczące egoizmu etycznego etyk cnót, proponuje pluralistyczne ujęcie etyki eudajmonistycznej, tj. wskazuje, że realizacja dobra etycznego i sprawności moralnych nie zawsze dotyczy cnót, które bezpośrednio przyczyniają się do szczęścia podmiotu moralnego. Na przykład cnota życzliwości, jest przede wszystkim odpowiedzią na wartość drugiej osoby, w mniejszym stopniu realizacją dążenia do osobistego szczęścia. W analogiczny sposób możemy odnieść cnoty do troski o środowisko naturalne. Są one odpowiedzią na wrodzoną wartość przyrody, natomiast dążenie do osobistego szczęścia niekoniecznie jest najważniejszą motywacją (Sandler powołuje się tutaj także na poglądy Holmsa Rolstona III oraz Swanton). Jego zdaniem cnoty mają naturę relacyjną, to znaczy, iż nie są wartościami samymi w sobie, ale są związane z zachowaniem adekwatnym do określonej sytuacji moralnej. Podstawą do cnotliwych działań wobec środowiska jest rozpoznanie jego wrodzonej wartości. Efektem materialnym projektu jest artykuł: *Is Environmental Virtue Ethics Anthropocentric?*, który ukazał się w jednym z najbardziej cenionych czasopism specjalistycznych – *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* [31(2018), s. 723–738].

W swych badaniach podjęłam także zagadnienia związane ze specyfiką etyki cnót. Jednym z nich jest kwestia charakteru norm etyki cnót środowiskowych. Rezultaty tych badań przedstawiłam w artykule *Normatywność etyki cnót środowiskowych na przykładzie etyki Ronalda Sandlera. Komentarz* [„Avant”, 8(2017)3, s. 99–108]. Tradycyjnie etyka cnót nie jest postrzegana jako etyka normatywna i nie formułuje norm ogólnych. W artykule przedstawiam argumenty za możliwością formułowania norm w ramach etyki cnót oraz na przykładzie myśli Ronalda Sandlera, wskazuję na normatywny wymiar etyki cnót środowiskowych. Drugą istotną cechą etyki cnót środowiskowych jest znacząca rola tzw. paradygmatycznego charakteru moralnego jako wzorca działań moralnych. Zagadnienie to podjęłam w artykule *Jan Gwalbert Pawlikowski jako przykład wzorcowego charakteru środowiskowego* [„Etyka”, 56(2018), s. 13–28.]. W tekście analizuję znaczenie paradygmatycznego charakteru moralnego w etyce cnót środowiskowych oraz wskazuję na racje, dla których Jan Gwalbert Pawlikowski może być uznany za paradygmatyczny charakter moralny w obszarze ochrony środowiska.

Zagadnienia związane z etyką cnót środowiskowych są widoczne również w innych moich publikacjach oraz wystąpieniach konferencyjnych, a także w dydaktyce (zarówno na UKSW, jak i na Uniwersytecie Masaryka w Brnie). Szczególne znaczenie, dla kształtowania poglądów, miała możliwość konsultacji moich badań na uczelniach zagranicznych, w trakcie

wyglaszania wykładów, na przykład na uniwersytecie Masaryka w Brnie, Sapienzy oraz Uniwersytecie LUISS w Rzymie.

4.2. Etyczny wymiar techniki

W ramach badań, po uzyskaniu stopnia doktora, podjęłam również zagadnienie etycznego wymiaru techniki. Efekty moich analiz przedstawiłam w artykułach naukowych: *Kontrowersje wokół inżynierii klimatycznej (geoinżynierii)* [w: Małek M., Serafin K., Mazurek E. (red.), *Etyka i technika. Społeczne i etyczne aspekty działalności inżynierskiej*, PWr, Wrocław 2014, s. 111–118], *Problem techniki w społeczeństwie konsumentów* [w: Laska A., Kaszkur A. (red.), *Wyzwania innowacyjności*, Wydawnictwo UKW, Bydgoszcz 2015, s. 251–264] oraz *Innowacyjne technologie w ochronie klimatu* [„Seminare”, 35(2014)2, s. 71–82]. Przede wszystkim, interesujące poznawczo były etyczne dylematy związane z rozwojem techniki oraz kwestia aksjologicznego wymiaru korzystania z efektów postępu naukowego. Punktem wyjścia było odrzucenie tezy o aksjologicznej neutralności techniki i próba określenia, jakie wyzwania moralne przynosi rozwój nowych technologii oraz jakie powinności moralne z tego wynikają.

Jednym z obszarów, którym poświęciłam swoje badania, były nowe technologie w ochronie klimatu. Przyjęłam założenie, że człowiek ma obowiązek moralny przeciwdziałać negatywnym zmianom klimatu i nie przyczyniać się do potęgowania tego rodzaju zjawisk. Jednocześnie można zaobserwować, że poczucie odpowiedzialności za zmiany klimatu doprowadziło do sytuacji, w której proponowane są radykalne rozwiązania, takie jak np. inżynieria klimatyczna. Jest to grupa metod przeciwdziałania lub ograniczania wpływu skutków zmian klimatu, z których większość jest bardzo inwazyjna. Stosowanie tych metod wiąże się z dużą efektywnością, ale jednocześnie z niepewnością, co do skutków ich zastosowania. Od strony etycznej, znaczące jest znalezienie swoistej miary, między realizacją wspomnianego powyżej zobowiązania etycznego, a odpowiedzialnością za skutki wdrażanej technologii. Ścierają się tutaj poglądy neoluddystów i neo-environmentalistów. Pierwsi głoszą, że technologia nie rozwiąże problemów, które stworzyła, a drudzy uznają, że innowacje technologiczne mogą rozwiązać problemy środowiskowe. W tym kontekście odpowiedzialność za środowisko jest definiowana w zależności od postawy wobec technologii. Analizy w tym obszarze zawarłam w artykułach *Kontrowersje wokół inżynierii klimatycznej (geoinżynierii)* oraz *Innowacyjne technologie w ochronie klimatu*.

Od strony teoretycznej pojawia się swoiste napięcie pomiędzy kultem postępu naukowego a tradycją. Pierwsza postawa ma źródła w XIX-wiecznym scjentyzmie i wiąże się ze swoistą fetyszyczacją nauki i postępu. Druga – wiąże się z przyjęciem założenia, że postęp naukowy i technologiczny może przynieść również niepożądane skutki uboczne, stąd należy zachować odpowiedzialność we wdrażaniu innowacji i kierować się zasadą przezorności. W literaturze przedmiotu poświęca się sporo uwagi dyskusjom między zwolennikami zachowawczych postaw wobec techniki, a przedstawicielami entuzjazmu technologicznego. Te różnice w postawach analizuję w aspekcie kategorii odpowiedzialności za środowisko naturalne człowieka.

Dynamiczny rozwój techniki i wynikająca z niego zmiana warunków życia człowieka, zrodziły pytanie, jak rozwój techniki przyczynia się do rozwoju moralnego człowieka? Próbę odpowiedzi na to pytanie, podjęłam w artykule *Problem techniki w społeczeństwie konsumentów*. W artykule analizowałam, w jaki sposób łatwa dostępność dóbr i nieustanny rozwój oferty handlowej wpływają na nieumiarkowanie w konsumpcjonizmie. Interesującą mnie kategorią, jest postrzeganie własnego niskiego statusu materialnego, przeżywanego jako ubóstwo, nie ze względu na niemożność zdobycia środków do życia, ale ze względu na brak możliwości zapewnienia sobie odpowiedniego standardu życia. Technika zatem, stała się również narzędziem tworzenia nowych potrzeb i podsycania pragnień. Od strony etycznej jest to interesujące zjawisko, które ma wpływ na charakter moralny człowieka, na jego relacje z innymi ludźmi oraz na środowisko naturalne.

W ramach badań nad filozofią techniki, podjęłam się również krytycznej analizy książki, autorstwa Davida J. Gunkela *The machine question: critical perspective on AI, Robots, and Ethics*. Wyniki moich analiz zostały opublikowane w czasopiśmie o międzynarodowym zasięgu – *International Philosophical Quarterly*.

4.3. Etyczny wymiar relacji człowiek-zwierzę

Jednym z zagadnień naukowych, podejmowanych w moich badaniach, jest analiza relacji człowiek-zwierzę w aspekcie moralnych zobowiązań człowieka wobec naszych tzw. „braci mniejszych”. W punkcie wyjścia przyjęłam założenie, że człowiek jako podmiot moralny jest zobowiązany do troski o byty pozaludzkie. Jednocześnie kierowałam się przekonaniem, że różnica ontologiczna pomiędzy człowiekiem a zwierzęciem wymusza gruntowny namysł etyczny nad naturą tego zobowiązania, jego formami oraz zakresem. Owocem tych zainteresowań są następujące artykuły naukowe: *Od antropocentryzmu do*

ontocentryzmu – współczesne propozycje dyskursu praw bytów pozaludzkich [w: Tymieniecka-Suchanek J. (red.), *Człowiek w relacji do zwierząt, roślin i maszyn w kulturze*, t. I: *Aspekt posthumanistyczny i trans humanistyczny*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2014, s. 91–104]; *Kulturowe i etyczne uwarunkowania relacji człowiek-zwierzę* [„Wschodni Rocznik Humanistyczny”, 11(2015), s. 291–301]; *Znaczenie empatii i współczucia w trosce o jakość życia zwierząt* [w: Dzwonkowska D. i in., *Filozofia wobec świata zwierząt*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2015, s. 81–100]; „*Inność zwierzęcia*”. *Kłopotliwa relacja Homo sapiens z resztą królestwa Animalia* [„Ethos. Kwartalnik Instytutu Jana Pawła II”, 70(2017)1, s. 193–206]. Zagadnienia te były również przedmiotem moich zajęć dydaktycznych na UKSW, jako część kursu z etyki środowiskowej (w roku akademickim 2018/19 jako osobny kurs z zakresu etyki zwierząt), oraz tematem wystąpień na konferencjach krajowych (między innymi konferencjach organizowanych przez Laboratorium Animal Studies) i zagranicznych (na przykład konferencja *Animal Morality*, Rzym, Uniwersytet Roma Tre, 10.03.2015).

Założeniem wyjściowym dla moich analiz była teza, że człowiek ma powinności moralne wobec bytów pozaludzkich. To założenie skłania do zadania pytania o to, jaka jest natura tych powinności. W moich badaniach pokazywałam, jak koncepcja praw człowieka wpłynęła na postrzeganie praw bytów pozaludzkich. W artykule *Od antropocentryzmu do ontocentryzmu – współczesne propozycje dyskursu praw bytów pozaludzkich* analizuję, w jaki sposób od czasów, kiedy hasło praw dla wszystkich ludzi było kontrowersyjne (koniec XVIII wieku), przeszliśmy do epoki, w której wysuwa się postulaty objęcia prawami także zwierząt, a nawet bytów nieożywionych (np. maszyny). Poznawczo ciekawe jest także zagadnienie, jakie są kryteria obejmowania refleksją moralną różnych podmiotów, i w jaki sposób kryteria te, wyznaczają granicę między bytami włączonymi do naszej refleksji moralnej i wyłączonymi z niej.

Jednym z wątków, który podjęłam w moich badaniach, jest zmiana postawy wobec zwierząt w naszej kulturze, którą odzwierciedla język filozoficzny. W artykułach *Inność zwierzęcia. Kłopotliwa relacja Homo sapiens z resztą królestwa Animalia* oraz *Kulturowe i etyczne uwarunkowania relacji człowiek-zwierzę* wskazuję, że od momentu kiedy, w literaturze z zakresu etyki środowiskowej, zaczęto stosować terminologię przedstawioną poniżej, skrócony został dystans ontologiczny między człowiekiem, a bytami poza ludzkimi. Przyjęta nomenklatura, określająca człowieka ludzkim zwierzęciem (ang. *human animal*), a byty pozaosobowe – niehumanym zwierzęciem/innym (ang. *nonhuman animal/other*), przypomina człowiekowi o jego biologicznej naturze. Jednocześnie jest przykładem ogromnej przemiany kulturowej i przekroczenia, ustanowionego przez Arystotelesa, podziału bytów na człowieka i

pozostałe istoty, należące do królestwa *Animalia*. Od strony filozoficznej interesowało mnie w jaki sposób, opisana sytuacja, wpływa na dyskurs pro-zwierzęcy w etyce.

W ramach badań nad etyką zwierząt podejmowałam również zagadnienia aksjologiczne i aretologiczne. Dużo uwagi poświęciłam analizie zagadnienia charakteru zobowiązań moralnych człowieka wobec bytów pozaludzkich. Przede wszystkim interesowało mnie, zagadnienie motywacji człowieka i racji etycznych dla odczuwania powinności wobec zwierząt. Kluczowym czynnikiem okazały się motywacje, wynikające ze sfery emocjonalnej. Częściej niż w innych etykach, w etyce zwierząt, autorzy odwołują się do empatii i współczucia. W artykule *Znaczenie empatii i współczucia w trosce o jakość życia zwierząt* podejmuję zagadnienie empatii, między innymi w kontekście problemu epistemologicznego, który skłania do refleksji na temat wiedzy o stanach mentalnych drugiego bytu. Wskazuję, jak istotna ze względów społecznych jest umiejętność prawidłowego interpretowania zewnętrznych przejawów cierpienia i bólu. Jednocześnie pokazuję rolę biologicznych czynników w odczuwaniu empatii oraz miejsca empatii jako cnoty, w dotychczasowych dyskusjach etyki środowiskowej.

Poza wspomnianymi obszarami podejmowałam również zagadnienia związane z rozwojem etyki środowiskowej w Polsce. Owocem tych badań jest artykuł opublikowany w *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* [30(2017), s. 135–151], pt. *Environmental Ethics in Poland*. Tekst prezentuje autorską propozycję uporządkowania kierunków rozwoju etyki środowiskowej w Polsce. Proponuję w nim, aby okres intensywnego rozwoju dyscypliny w latach 90. XX wieku nazywać „pierwszą falą etyki środowiskowej”. W tym okresie wymieniam cztery kierunki rozwoju dyscypliny. Dwa z nich związane są z najważniejszymi pytaniami, na jakie według Stanfordzkiej Encyklopedii Filozofii, powinna odpowiadać etyka środowiskowa, tzn. dotyczą dyskusji wokół zakresu refleksji moralnej (np. Z. Piątek) oraz wokół wartości etyki środowiskowej (np. W. Tyburski czy H. Ciążela). Trzeci kierunek wiąże się z, większym niż w innych państwach, zainteresowaniem problematyką przez duchownych i jest to etyka środowiskowa zainspirowana nauczaniem Kościoła katolickiego. Czwartym, znaczącym kierunkiem rozwoju etyki środowiskowej jest autorska koncepcja stworzona przez Henryka Skolimowskiego. Tezy artykułu zostały zaprezentowane w referacie *Panorama of Polish Environmental Ethics*” wygłoszonym na konferencji *Environmentalethics in V4 countries* w Banskiej Bystrica (Uniwersytet Matej Bel 01.10.2016), gdzie byłam zaproszona do wygłoszenia referatu w sesji plenarnej.

Głównym obszarem moich badań były zagadnienia związane z pytaniem o naturę relacji człowiek-środowisko naturalne. Zanim zajęłam się analizowaniem powyższych problemów, wydałam swoją rozprawę doktorską, z uwzględnieniem uwag recenzentów i pytań zadanych na obronie doktoratu. Monografia *Filozofia a nauki przyrodnicze – analiza koncepcji Stanisława Kamińskiego i Kazimierza Kłósaka* została wydana przez Wydawnictwo UKSW w 2014 roku.

5. Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

Od marca 2012 roku współpracuję z Uniwersytetem Masaryka w Brnie. Przebywałam na tej uczelni w ramach programu Erasmus + (2012, 2013), a także brałam udział w projekcie „Innovation of Bachelor Study Programmes for Better Employability” (ESF CZ.1.07/2.2.00/28.0238; marzec 2015). W ramach projektu między innymi prowadziłam zajęcia *Visions of Environmental Ethics*. Wykłady z tego zakresu prowadziłam również w 2018 roku, a kolejna edycja kursu jest planowana na wiosnę 2020 roku. W ramach projektu „Sprawiedliwość społeczna w czasach ekologicznej apokalipsy” w ramach Santander, UKSW & Santander Universidades Mobility Fund odbyłam również kwerendę i konsultacje naukowe na Uniwersytecie Masaryka (5-12.11.2019). Wspomniana współpraca zaowocowała również pobytami naukowców z Uniwersytetu Masaryka na mojej macierzystej uczelni, między innymi wykładami dr Zbynka Ulcaka, prof. Bohuslava Binki oraz prof. Karela Stibrála.

Od 2016 roku współpracuję naukowo z Katedrą Historii Filozofii, Filozofii Systematycznej i Etyki (wcześniej Zakładem Etyki) UMK w Toruniu. Współpraca zaowocowała wspólną organizacją konferencji pod tytułem „Etyka cnót środowiskowych” (UMK, 13 czerwca 2016), wystąpieniami poświęconymi zagadnieniom etyki cnót środowiskowych na seminarium Zakładu Etyki IF UMK (16.11.2018; 25.01.2020) oraz wystąpieniem w Centrum Kultury Dwór Artusa (24.01.2020). Poza tym wspólnie z pracownikami IF UMK organizowałam wykłady prof. Davida Gunkela (13.06.2016) oraz prof. Simone Pollo (25.02.2019 oraz 18.11.2019) na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Regularnie współpracuję również z włoskimi uczelniami, początkowo z profesorem Mario de Caro z uniwersytetu Roma Tre, gdzie miałam przyjemność uczestniczyć w konferencjach: *Philosophy of Nature* (14.04.2014) oraz *Animal Morality* (10.03.2015). Profesor de Caro również wykladał na mojej macierzystej uczelni oraz wystąpił na seminarium *Philosophy and science*. Miałam też możliwość przedstawienia i przedyskutowania mojego

projektu badawczego z profesorem Gianfranco Pellegrino (LUISS) i Marcello di Paola (LUISS) na otwartym seminarium zorganizowanym na Uniwersytecie LUISS (16.04.2014). Ze względu na zbliżone zainteresowania etyką środowiskową i etyką zwierząt, od 2016 roku współpracuję z profesorem Simone Pollo z Uniwersytetu Sapienza. W latach 2016 oraz 2017 wygłaszałam wykłady na tej uczelni. W latach akademickich 2018/2019 oraz 2019/2020 profesor Simone Pollo prowadził zajęcia na UKSW jako profesor wizytujący. W ramach współpracy planujemy kolejne przedsięwzięcia, między innymi mój udział w seminarium poświęconym etyce zwierząt na Sapienzy w maju 2020. W 2020 roku zostałam włączona do Uniwersyteckiej sieci kontaktów międzynarodowych Uniwersytetu Sapienza.

Od 2011 roku uczestniczę w spotkaniach naukowych Ogólnopolskiego Seminarium Habilitacyjno-Doktorskiego z zakresu Ekofilozofii i Filozofii Zrównoważonego Rozwoju. W ramach tej inicjatywy prezentowane są projekty doktorskie i habilitacyjne z zakresu ekofilozofii i filozofii zrównoważonego rozwoju. W trakcie seminarium miałam również okazję zaprezentować mój projekt na spotkaniu zorganizowanym przez Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy dnia 20 kwietnia 2017 roku.

6. Informacja o osiągnięciach dydaktycznych, organizacyjnych oraz popularyzujących naukę lub sztukę.

Od 2011 roku biorę aktywny udział w inicjatywach edukacyjnych Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW w Warszawie, które polegają na prowadzeniu zajęć dla dzieci i młodzieży szkół ponadpodstawowych. W ramach tych zajęć prowadziłam warsztaty z zakresu etyki środowiskowej i filozofii. Przykładowe inicjatywy, w których uczestniczyłam to: Akademia Młodego Filozofa (2011-2012); zajęcia dla Nadwiślańskiego Uniwersytetu Dziecięcego (od 2016 roku); projekt „Forum Logicum” (WND/POWR-03.01.00-00.EF46/16; 2017-2018); projekt „Od przygody do wiedzy: świat wokół nas” (POWR.03.01.00-00-U056/17, od 2018 roku). Od września 2019 roku uczestniczę w projekcie „Mistrzowie dydaktyki” (POWR.04.03.00-00-0074/17). W ramach projektu odbyłam trzytygodniowe szkolenie w zakresie prowadzenia zajęć metodą tutoring na Uniwersytecie w Oslo. Metody te wykorzystuję do prowadzenia zajęć.

W ramach działalności popularyzatorskiej w „Tygodniku Powszechnym” ukazał się wywiad ze mną, na temat moralnego wymiaru zmian klimatu (*Nie tylko ekologia* (wywiad), *Tygodnik Powszechny* (nr 16(3380), 20.04.2014, s. 61). Ponadto opublikowałam artykuł *Człowiek wobec zwierząt* w czasopiśmie „Dzikię życie” (listopad 2015 (11/257), 25-26). W

Załącznik nr 3

2020 roku czasopismo „Filozofuj” przyjęło do druku tekst poświęcony szacunkowi wobec życia.

Gościłam też w rozgłoszeniach radiowych, aby przedstawić kwestie związane z etyką zwierząt lub etyką klimatu (wybrane stacje to: Polskie Radio Program 3; Polskie Radio Program 4; TokFm). W latach 2016-2017 regularnie uczestniczyłam w audycjach radia SedContra, które jest inicjatywą Instytutu Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW i ma na celu popularyzowanie wiedzy filozoficznej. Ponadto wygłosiłam wykład *Moralny fitness? Etyka cnót ekologicznych* na Dworze Artusa w ramach cyklu *Czwartki z Filozofią* (Toruń, 23.01.2020).

Ze względu na wykształcenie, w obszarze ochrony środowiska, brałam udział w inicjatywach, mających na celu popularyzację wiedzy z zakresu ochrony środowiska naturalnego. Opublikowałam 17 artykułów specjalistycznych w czasopismach „Innowacja i rozwój” oraz „Wybraniec – profesjonalny kwartalnik radnego” (2013-2016). Prowadziłam szkolenia z zakresu praktycznej ochrony środowiska w domu i biurze dla spółki Basell Orlen (2013) oraz brałam udział, jako moderator debat klimatycznych, w ogólnopolskim projekcie „Dobry klimat dla powiatów” finansowanym ze środków NFOŚiGW oraz środków LIFE+; LIFE09 INF/PL/000283 (2012-2013).

W ramach działalności organizacyjnej na mojej uczelni, byłam lub nadal jestem: członkiem Wydziałowej Komisji Rekrutacyjnej (2003-2010), członkiem redakcji czasopisma „Studia Ecologiae et Bioethicae” (2005-2016; w latach 2011-2016 jako sekretarz redakcji); członkiem Rady Wydziału (2004-2016); członkiem Senackiej Komisji Wydawniczej (2012-2016); członkiem Senatu UKSW (2012-2016); członkiem Uniwersyteckiej Komisji Wyborczej (2016-2019) oraz członkiem Wydziałowej Komisji Jakości Kształcenia (od stycznia 2020).

Od 2016 roku odpowiadam za międzynarodową współpracę w Centrum Ekologii i Ekofilozofii, w tym za koordynowanie studiów magisterskich w j. angielskim Sustainability Studies (od 2017 roku). Ponadto pełnię funkcję wydziałowego koordynatora programu Erasmus + (od 2016 roku).

W latach 2017-2019 w ramach projektu dofinansowanego przez Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (nr 202/2016/Wn50/EE-ee/D), pełniłam funkcję zastępcy kierownika na studiach podyplomowych „Monitoring Środowiskowy i mediacje w

konfliktach ekologicznych”. Od października 2019 roku pełnię funkcję zastępcy kierownika studiów podyplomowych „Zarządzanie jakością powietrza w jednostkach samorządu terytorialnego”. Są to studia dla urzędników administracji publicznej finansowane przez Samorząd Województwa Mazowieckiego.

7. Oprócz kwestii wymienionych w pkt. 1-6, wnioskodawca może podać inne informacje, ważne z jego punktu widzenia, dotyczące jego kariery zawodowej.

- W 2016 roku zostałam uhonorowana Medalem Komisji Edukacji Narodowej. Oprócz tego otrzymałam nagrody Rektora UKSW: za działalność naukową (2017) oraz za pracę naukową i organizacyjną (2015, 2013, 2011, 2010).
- Brałam udział w konferencji „Human Faces of Climate Change” zorganizowanej przez Biuro Prezydencji COP24 i Dykasterię ds. Integralnego Rozwoju Człowieka. Konferencja odbyła się w Rzymie 5 października 2019 roku, z udziałem 5 specjalistów z Polski oraz ekspertów zagranicznych, w tym z prof. Gerardem Mourou (laureatem nagrody Nobla w dziedzinie fizyki, 2018) oraz profesorem Williamem Phillipsem (laureatem nagrody Nobla w dziedzinie fizyki, 1997).
- Od 2020 roku jestem członkiem I-szej Lokalnej Komisji Etycznej do Spraw Doświadczeń na Zwierzętach w Warszawie.

(podpis wnioskodawcy)